

УДК 339.9:316.42

Бригадир В.О.

викладач кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу,
Тернопільський національний економічний університет

УКРАЇНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СТРАТИФІКАЦІЯ ЗА ДОХОДАМИ НАСЕЛЕННЯ

У роботі розвинуто теоретико-методичні концепти оцінки місця України та її позиціонування в контексті динаміки соціально-економічної диференціації країн – членів ЄС крізь призму аналізу рівня доходів населення. Виокремлено серед факторів, що визначають країну в системі соціальних координат та впливають на її економічний розвиток, рівень доходів населення. Аналіз соціально-економічної стратифікації населення в Україні здійснено на основі показника доходів та їх розподілу серед окремих груп населення. Проведено оцінку динаміки доходів населення та їх структури. Визначено масштабність та інтенсивність трансформацій соціально-економічної структури суспільства. Запропоновано основні напрями реформування, що можуть забезпечити підвищення рейтингу України в соціально-економічній стратифікаційній системі Європи.

Ключові слова: соціально-економічна стратифікація, рівень доходів, Європейський Союз, економічний добробут, сталий розвиток.

УКРАИНА И ЕВРОСОЮЗ: СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СТРАТИФИКАЦИЯ ЗА УРОВНЕМ ДОХОДОВ

Бригадир В.А.

В работе развито теоретико-методические концепты оценки места Украины и ее позиционирования в контексте динамики социально-экономической дифференциации стран – членов ЕС сквозь призму анализа уровня доходов населения. Выделен среди факторов, которые определяют страну в системе социальных координат и влияют на ее экономическое развитие, уровень доходов населения. Анализ социально-экономической стратификации населения в Украине осуществлен на основе показателя доходов и их распределения среди отдельных групп населения. Проведена оценка динамики доходов населения и их структуры. Определены масштабность и интенсивность трансформаций социально-экономической структуры общества. Предложены основные направления реформирования, которые могут обеспечить повышение рейтинга Украины в социально-экономической стратификационной системе Европы.

Ключевые слова: социально-экономическая стратификация, уровень доходов, Европейский Союз, экономическое благосостояние, устойчивое развитие.

UKRAINE AND EUROPEAN UNION: SOCIO-ECONOMIC STRATIFICATION DUE TO THE POPULATION INCOME

Bryhadyr V.

The theoretical-methodical concepts of estimation of place of Ukraine and her positioning are in-process developed in the context of dynamics socially-economic differentiation of countries - members of

EU through the analysis of level of profits of population are developed in this article. It is distinguished among factors, that determine a country in the system of social coordinates and influence on her economic development, level of profits of population. The analysis of socio-economic stratification of population in Ukraine is carried out on the basis of index of profits and their distribution among the separate groups of population. The estimation of dynamics of profits of population and their structure is conducted. A scale and intensity of transformations are certain socially-economic pattern of society. Basic directions of reformation, that can provide the increase of rating of Ukraine in socially, are offered – to the socio-economic stratification system in EU.

Keywords: socio-economic stratification, European Union, economic welfare, steady development, profits of population.

Постановка проблеми. Предметами особливої уваги світової спільноти є соціально-економічний розвиток країн Європейського Союзу, його «східне розширення», оцінка наслідків вступу нових країн-членів для їхнього політичного, соціально-економічного розвитку. Для реалізації положень основних документів щодо асоціації України з ЄС (Порядок денний Асоціації, Європейська політика суспільства, політика Східного партнерства) 12 січня 2015 р. Президентом України була підписана Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [1], яка визначила основні вектори розвитку: сталий розвиток, безпека держави, бізнесу та громадян; відповідальність і соціальна справедливість, гордість за Україну в Європі та світі. У рамках зазначених напрямів окреслено основні реформи, що повинні бути здійснені, а також ключові показники для оцінки реалізації положень Стратегії, основною метою якої є впровадження європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

До основних ознак Європейського Союзу маємо віднести стратифікацію, зокрема соціально-економічну. Підкреслимо, що проблема соціально-економічної нерівності в сучасному світі загострюється. На нашу думку, соціально-економічна стратифікація є однією з форм соціальної стратифікації та являє собою динамічний процес вертикального ранжування членів суспільства за ознакою економічного добробуту, що є результатом споживання матеріальних та нематеріальних благ. Головною метою соціально-економічної політики будь-якої цивілізованої держави визначається підвищення рівня життя населення, а критерієм ефективності є скорочення масштабів бідності громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення і вимірювання рівнів бідності – найважливіших інструментів життєдіяльності людини – є предметом наукових студій багатьох учених. Важливу роль у теоретичному осмисленні нерівності суспільств відіграють праці М. Вебера, К. Маркса, Е. Дюркгейма, К. Дейвіса, У. Мура, Л. Уорнера, А. Пігу, І. Валлестайна, Д. Чірта, Р. Макнамара, Г. Сіджвіка. Вимірювання бідності та проблема нерівності були предметом уваги таких дослідників, як А. Сміт, Дж. Бентам, В. Паретто, А. Маршалл, К. Губін, В. Нордгауз, Дж. Тобін, Л. Осберг, А. Шарп, Г. Далі, Дж. Кобб, Б. Міланович, С. Аміна, Х. Беррі, Р. Вейда, Б. Геслінг, Е. Гідденс, М. Гіллен, Д. Лук'яненко, Т. Моран, А. Поручник, М. Спенс, Я. Столярчук, Г. Файрбо, В. Чужикова, О. Бікла, О. Євтушенко, Н. Коваліско, Е. Лібанова, Я. Шаповал, А. Гальчинський, Н. Кравчук, З. Луцишин, Н. Дєєва, Т. Калашнікова, Л. Лісогор, О. Макарова, І. Новак, М. Огай, І. Осипова, А. Реут, В. Саріогло, О. Хмелевська, Н. Холод, Л. Черенко, П. Швець, Л. Шевченко, В. Шишкін, С. Раунтрі, Г. Джорд, Г. Мюрдаль, М. Ліптон та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає у розвитку теоретико-методичних концептів оцінки місця України та її позиціонування в контексті динаміки соціально-економічної диференціації країн – членів ЄС крізь призму аналізу рівня доходів населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед факторів, що визначають країну в системі соціальних координат та впливають на її економічний розвиток, визначено рівень доходів

населення. Недостатньо дослідженими залишаються проблеми теоретичного обґрунтування місця України та її позиціонування в контексті динаміки соціально-економічної диференціації країн – членів ЄС на підставі аналізу показників рівня доходів населення. Водночас спостерігаємо відсутність однаковості поглядів зарубіжних та вітчизняних учених на стан та динаміку соціально-економічної стратифікації, що зумовлено передусім багаторівневістю зазначеного явища (глобальний, міждержавний, регіональний чи внутрікраїнний), так і вибором критеріїв, на базі яких здійснюється оцінка, зважаючи на те, що соціально-економічна стратифікація є багатокритеріальним явищем. Як зазначає Е. Лібанова, рівень доходу є основним критерієм соціально-економічної нерівності, оскільки він спричиняє нерівність доступу до основних соціальних благ (якісного медичного обслуговування, якісної освіти, комфортного житла до ресурсів (фінансових, зокрема кредитів, земельних тощо), до реалізації своїх прав у цілому (прав на здоров'я, життя, безпеку) [2]. Поряд із глобальною стратифікацією доцільно розглядати також внутрішню стратифікацію, оскільки, з одного боку, добробут країни у цілому визначає добробут її членів, з іншого – нерівномірність розподілу доходів населення як основний критерій економічної стратифікації впливає на загальний добробут країни та визначає її місце в структурі глобальної стратифікації. У зв'язку із цим аналіз соціально-економічної стратифікації населення безпосередньо в Україні буде здійснено на основі показника доходів та їх розподілу серед окремих груп населення.

Підкреслимо, що соціальні трансферти, з одного боку, покликані зменшити нерівність у розподілі доходів, знизити рівень бідності та захистити населення від непередбачуваних ситуацій, тому високі обсяги соціальних трансфертів є свідченням піклування держави про незахищених громадян. Однак, з іншого боку, на думку експертів, за рахунок значних недоліків діючої системи державних соціальних виплат має місце «проїдання» бюджетних коштів. Так, аналіз досвіду європейських країн щодо соціального забезпечення населення засвідчив, що використання різноманітних фінансових стимулів для працевлаштування літніх людей, зокрема зниження ставки соціальних внесків працедавця за таких осіб (Швеція, Іспанія), фінансових стимулів літніх людей працювати (вигідніші умови оподаткування отриманих трудових доходів порівняно з пенсією (Швеція), збільшення розміру пенсії за умови продовження роботи та пізнішого виходу на заслужений відпочинок (Нідерланди, Угорщина) та ін. дають можливість нівелювати вплив старіння населення на бюджети країн та структуру доходів населення.

Для підвищення рівня добробуту українців, зміни структури доходів з 1 січня 2017 р. в Україні було прийнято рішення про підвищення мінімальної заробітної плати до 3 200 грн. та відповідного підвищення заробітної плати працівникам державного сектору економіки. Відсутність офіційної інформації щодо результатів впливу такого підвищення на зміну добробуту, рівень інфляції тощо не дає можливості зробити однозначні висновки. Хоча, як повідомляє кадровий портал hh.ua, 75% опитаних не відчували підвищення якості життя у зв'язку з підвищенням мінімалки. За результатами дослідження 51% опитуваних заявили про офіційне підняття зарплати, 25% – про зниження в результаті підвищення ними, 19% – про підвищення до офіційної частини та 5% – інше [3].

Структура доходів населення в кінцевому підсумку знаходить своє відображення як у рівні доходів окремих осіб та домогосподарств, так і в їх розподілі між окремими групами, що характеризує соціальну стратифікацію за економічною детермінантою.

Для аналізу диференціації населення України за рівнем доходів використаємо розподіл населення за рівнем середньодушових доходів у 2005, 2010 і 2015 рр.. Динаміка економічної стратифікації дасть можливість оцінити, наскільки масштабними та інтенсивними є процеси соціально-економічної структури суспільства та якою є соціальна спрямованість цих процесів. Своєю чергою, кількісні та якісні параметри економічної стратифікації можуть слугувати відправним пунктом та орієнтиром у формуванні національної соціальної політики.

Як правило, об'єктивне вимірювання економічної стратифікації передбачає передусім з'ясування соціальної анатомії розподілу доходів. Розподіл сімей за розміром середньомісячних сукупних і душевих доходів являє собою, як правило, вихідний матеріал для виділення страт, який характеризує той чи інший рівень матеріального становища [4].

Однак, через суттєві зміни рівня доходів населення для забезпечення зіставності показників, на нашу думку, доцільно здійснити перехід від рівня доходів в абсолютних одиницях (гривнах) до номінальної шкали, яка формується шляхом ділення середньодушових доходів на розмір прожиткового мінімуму відповідного року (табл. 1, 2).

Таблиця 1. Розподіл населення України за рівнем середньодушових доходів у 2005 р.

Рівень середньодушових доходів, грн.	Коефіцієнт відношення до прожиткового мінімуму ¹	Питома вага населення, %
До 300,0	До 0,709	39,8
300,1-360,0	0,709-851	12,7
360,1-420,0	0,851-0,993	10,9
420,1-480,0	0,993-1,135	8,4
480,1-540,0	1,135-1,227	6,4
540,1-600,0	1,277-1,419	4,8
600,1-660,0	1,419-1,561	3,6
660,1-720,0	1,561-1,702	2,8
720,1-780,0	1,702-1,844	10,6

¹Прожитковий мінімум у 2005 р. становив 423 грн.

Джерело: розраховано автором за [5, с. 414]

Таблиця 2. Розподіл населення України за рівнем середньодушових доходів у 2010 і 2015 рр.

Рівень середньодушових доходів, грн.	2010		2015	
	Коефіцієнт відношення до прожиткового мінімуму ¹	Питома вага населення, %	Коефіцієнт відношення до прожиткового мінімуму ²	Питома вага населення, %
До 480,0	До 0,569	1,9	До 0,391	0,2
480,1-840,0	0,569-0,996	13,5	0,391-0,684	2,5
840,1-1200,0	0,996-1,423	29,4	0,684-0,978	7,4
1200,1-1560,0	1,423-1,850	23,1	0,978-1,271	17,5
1560,1-1920,0	1,850-2,277	13,6	1,271-1,564	19,6
1920,1-2280,0	2,227-2,704	18,5	1,564-1,858	16,3
2280,1-2640,0			1,858-2,151	12,4
2640,1-3000,0			2,151-2,444	8,6
3000,1-3360,0			2,444-2,738	5,2
3360,1-3720,0			2,738-3,031	3,5
понад 3720,0			понад 3,031	6,8

¹Прожитковий мінімум у 2010 р. становив 843,17 грн.

²Прожитковий мінімум у 2015 р. становив 1227,33 грн.

Джерело: розраховано автором за: [6, с. 86]

Порівняння наведених у таблицях даних свідчить про суттєві зміни закономірностей розподілу населення за рівнем середньодушових доходів. Так, у 2005 р. 63,4% населення мали доходи на одну особу до 420 грн. (99,3% прожиткового мінімуму), у 2010 р. 15,4% населення

мали доходи на одну особу до 840 грн. (99,6% прожиткового мінімуму), а в 2015 р. 10,1% населення мали доходи на одну особу до 1 200 грн. (97,8% прожиткового мінімуму). Медіанні доходи, менше яких мають рівень 50% населення, становили в 2005 р. 348,2 грн. (82,5% прожиткового мінімуму), у 2010 р. – 1 281 грн. (151,9% прожиткового мінімуму), а в 2015 р. – 1 982 грн. (161,5% прожиткового мінімуму). Таким чином, у цілому можна стверджувати про покращення ситуації щодо нівелювання різниці в доходах найменш забезпечених осіб.

Ураховуючи різну варіацію коефіцієнта відношення середньодушових доходів до прожиткового мінімуму по роках, нами здійснено перегрупування населення з утворенням семи груп за величиною зазначеного коефіцієнта, а саме: до 0,5; 0,5-1,0; 1,0-1,5; 1,5-2,0; 2,0-2,5; 2,5-3,0; понад 3,0. Результати підрахунку питомої ваги населення у кожній із цих груп (рис. 1) показують, що в 2010 і 2015 рр. розподіл був досить подібним, окрім наявності в 2015 р. групи з коефіцієнтом понад 3,0, проте в 2005 р. розподіл суттєво відрізнявся, оскільки основна частка населення мала середньодушові доходи від 0,5 до 1,5 прожиткового мінімуму, а значення коефіцієнта не перевищували 2,0.

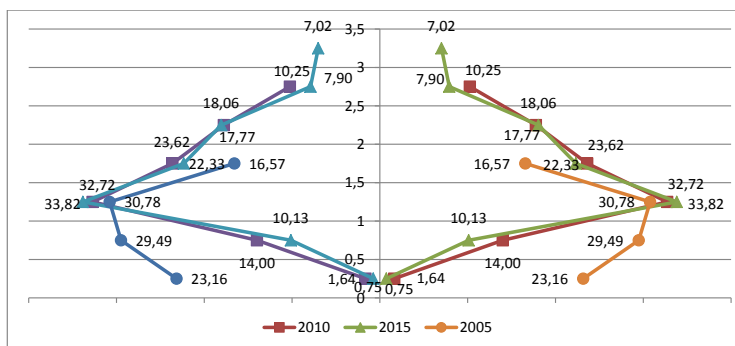

Рис. 1. Питому вагу населення України за коефіцієнтом відношення середньодушових доходів до прожиткового мінімуму в 2005, 2010 і 2015 рр.

Однак, незважаючи на деяке покращення ситуації щодо найменш забезпеченої страти, не відбулося формування середнього класу, а навпаки, відбулося хоча й незначне, але все ж таки зниження в 2015 р. порівняно з 2010 р. із вищих страт у нижчі. Тому «фігура» економічної стратифікації, її загальні контури не наблизилися до графічного зображення, що нагадує овал або лимон, яка вважається властивою стійкою в економічному і соціальному відношеннях суспільству [7].

Проведений аналіз соціальної стратифікації за децильним коефіцієнтом у цілому показує помірну диференціацію доходів українців. Цю ж тенденцію підтверджує і коефіцієнт концентрації доходів Джині, значення якого протягом 2011–2015 рр. змінювалося від 0,226 (мінімальне) у 2014 р. до 0,254 (максимальне) у 2012 р. Середнє значення за вказаний період становило 0,244, або 24,4%. Відповідно до класифікації країн ОЕСР, індекс Джині в межах 20–26% характеризує країни з низьким рівнем нерівності.

Порівняння індексу Джині України та країн ЄС показує, що за даним показником Україна знаходиться поряд із такими країнами, як Норвегія, Словенія, Швеція, Фінляндія та Бельгія. Більшість держав ЄС характеризуються або ж високим або ж середнім ступенем нерівності у розподілі доходів.

Таким чином, аналіз офіційних статистичних даних з оцінки соціально-економічної стратифікації України дає підстави стверджувати про достатньо низький рівень розбіжностей між бідними і багатими, однак значний процент населення, що живе на низькі доходи.

Поряд з об'єктивними методами, що використовуються в процесі аналізу соціально-економічної стратифікації, використовуються і суб'єктивні методи, що базуються на експертних оцінках та опитуванні населення. Так, за експертними оцінками, соціальна нерівність в Україні є однією з найбільших в Європі. Директор соціальних програм Центру Розумкова Л. Шангіна зазначає, що коефіцієнт Джині для України коливається від 0,3 до 0,6 [8].

Про загальний низький рівень життя переважної частини населення свідчать результати досліджень щодо самооцінки домогосподарствами рівня своїх доходів. Так, у 2013 р., перед падінням реальних доходів в Україні, тільки 10,4% опитуваних мали можливість не тільки задовольняти потреби, а й робити заощадження. Всі інші заощадження не робили: 50,5% уважали, що при цьому вони не в змозі задовольнити свої потреби, 35,8% постійно відмовляли собі в необхідному, крім харчування; 3,3% не змогли забезпечити собі навіть нормального харчування. При цьому до заможних не віднесли себе члени жодного домогосподарства, до представників середнього класу – 0,8%, до небідних, але ще не представників середнього класу – 31,6%, до бідних – 67,6% [9].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проведений аналіз соціально-економічної стратифікації за децильним коефіцієнтом у цілому показує помірну диференціацію доходів українців. Цю ж тенденцію підтверджує і коефіцієнт концентрації доходів Джині, значення якого протягом 2011–2015 рр. змінювалося від 0,226 (мінімальне) у 2014 р. до 0,254 (максимальне) у 2012 р. Середнє значення за вказаний період становило 0,244, або 24,4%. Відповідно до класифікації країн ОЕСР, індекс Джині в межах 20–26% характеризує країни з низьким рівнем нерівності. Тобто не відбулося формування середнього класу, а навпаки, відбулося хоча й незначне, але все ж таки зниження в 2015 р. порівняно з 2010 р. із вищих страт у нижчі. «Фігура» економічної стратифікації, її загальні контури не наблизилися до графічного зображення, що нагадує овал або лимон, яка вважається властивою стійкому в економічному і соціальному відношеннях суспільства.

Оцінка соціально-економічної стратифікації дасть можливість більш об'єктивно підходити до формування соціальної політики розподілу державного бюджету. Так, у 2015 р. Україна майже половину свого бюджету (48%) витратила на соціальні потреби. Проведений аналіз визначає основні напрями реформування, що можуть забезпечити підвищення рейтингу України в соціально-економічній стратифікаційній системі Європи. Серед таких напрямів може бути підвищення рівня ВВП на одну особу та ін., що дало б можливість Україні забезпечити реалізацію Маастрихтських критеріїв щодо асоціації, сприяло б зміні позиції України за соціально-економічними параметрами в рейтингу країн ЄС. Даний напрям досліджень є необхідним, оскільки економіка України не є статичною, впроваджуються інновації у виробництво та управління, вживаються заходи щодо реформування соціальної сфери й економіки, і, відповідно, динаміка макроекономічної ситуації може бути досить стрімкою. При цьому стан економіки, соціальної сфери визначатиме ситуацію на світових фінансових, трудових ринках.

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>.

2. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / За ред. Е.М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.

3. Підвищення мінімальної заробітної плати: чи відчули українці позитивні зміни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://gre4ka.info/suspilstvo/35109-pidvyshchennia-minimalnoi-zarobitnoi-platy-chy-vidchuly-ukraintsi-pozytyvni-zminy-infografika>.

4. Богомолова Т.Ю. Экономическая стратификация: объективное и субъективное измерение / Т.Ю. Богомолова, В.С. Папилина // Социологическое исследование. – 1997. – № 9. – С. 30–41.

5. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Держкомстат України. – К., 2006. – 570 с.

6. Статистичний щорічник України за 2015 рік / Державна служба статистики України. – К., 2016. – 575 с.

7. Гуренкова О.В. Анализ динамики изменения экономической стратификации современного российского общества / О.В. Гуренкова // Современные исследования социальных проблем. – 2011. – № 1(05).

8. В Україні майнове розшарування виходить за межі соціальної справедливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=4551

9. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2013 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України. Статистичний збірник. Ч. I. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 379 с.

E-mail: vi.bryhadyr@gmail.com